

MARXNAK A KOMMUNÁRA VONATKOZÓ NÉZETEI ÉS AZOK MEGVALÓSÍTÁSA A JUGOSZLÁV GYAKOR- LATBAN

I.

Jugoszláviában a szocializmus alapját a társadalmi öngazgatás és a kommunális rendszer alkotja. A kommunális rendszer fejlődése hazánkban együtt halad a szocializmus fölépítésével. Kommunális rendszerünket három nagy eszme alapján építjük:

1. Marx eszmeileg úgy tekint a kommunára, mint végre-valahára felfedezett politikai formára, amelyben megvalósulhat a munka gazdasági felszabadítása. Marx tehát úgy vélekedett, hogy a munka gazdasági felszabadításának alapformája a kommuna, s ezek szerint a közvetlen demokrácia ezen a formán át fog véglegesen afirmálódni. A kommunát ugyanakkor a nemzet alapvető társadalmi közösségének tekintette.

2. Lenin eszméje szerint a dolgozó nép szovjeteinek hatalma intézményesített formája az elhalóban levő állam hatalmának. A szovjetek legfőbb értéke, Lenin szerint, abban van, hogy rajtuk keresztül a proletariátus közvetlenül megvalósíthatja osztályuralmát az öngazgatású szocialista viszonyok révén és a létező bürokratikus irányzatok ezzel egyidejű felszámolásával. Ezzel a szovjetek új öngazgatási intézményekké válnak, hasonlóan a párizsi kom-münhöz.

3. A harmadik alapot a jugoszláv eszme képezi a közvetlen társadalmi öngazgatásról. A társadalmi öngazgatás rendszere nélkül a kommuna nem lehetne a termelők igazi társulása, ahogyan azt Marx értelmezte, s a társadalmi öngazgatás továbbfejlesztése nélkül a kommuna keretében nem oldhatnánk fel mindazokat az ellentmondásokat a szocialista viszonyok tekintetében, melyek az átmeneti időszakra jellemzők.

Az állam elhalásának történelmi folyamata, az előbb említett eszmék alapján bevezetett kommunális rendszerrel együtt összetevő részévé vált a kommunizmus felé vezető jugoszláv útnak. A kommunában tehát, mint alapvető társadalmi-gazdasági közösségünkben, létrejönnek az állam elhalásának feltételei, éspedig a következő formákban:

a) Az állam politikai hatalmából számos funkció kiválik, s ezeket a továbbiakban már a különböző formájú öngazgató testületek végzik;

b) A politikai hatalom gyakorlásának folyamatában érvényesülni kezd a közvetlen demokrácia; és

c) A szocializmus továbbépítésében módosul a munkásosztály pártjának szerepe.

A kommuna elmélete, amelyet mi már egy évtizede alkalmazunk gyakorlatilag az életben, napról napra újabb és egyre jelentősebb értékekkel gyarapodik. A kommuna marxi értelmezésének legfőbb forrását a marxizmus klasszikusainak művei alkotják. De mint minden élő elmélet, a kommuna elmélete sem képez még befejezett, teljes gondolati rendszert. Állandóan fejlődik és kiegészül, úgyhogy a helyzet, a kommuna elméleti megalapozásától máig, sok tekintetben megváltozott. Mi most az elméletileg meghatározott elvek megvalósításának időszakát éljük. Az elvek gyakorlati érvényesítéséért folyik a harc. Másrésről viszont a mindennapi, a nyilvánvaló gyakorlati tapasztalatok megkövetelik a további elméleti általánosításokat, az elmélet és a gyakorlat közötti összehasonlításokat, és az esetleges kiegészítéseket, sőt változtatásokat is a meglevő elképzelések tekintetében, amennyiben a gyakorlat nem bizonyította be helytállóságukat.

A kommunális öngazgatás alatt a közvetlen szocialista demokrácia mechanizmusát értjük. Ez a rendszer a maga teljes értelmében felöleli a község társadalmi öngazgatásának egész mechanizmusát. A kommunális rendszer és a kommunális öngazgatás bevezetése tehát a politikai hatalom társadalmasítási folyamatának kezdetét jelenti, kezdetét annak a folyamatnak, amelynek során formailag és tartalmilag is megváltozik a klasszikus államiság az osztálytársadalom szintjén. A szűkebb területen, a kommuna szintjén ez azt jelenti, hogy az emberek egy komplex „multifunkcionális” közösségbe kapcsolódnak, éspedig olyan értelemben, hogy egyesítik erőfeszítéseiket saját szükségleteik, életfeltételeik és együttes követelményeik minél teljesebb kielégítése végett.

A marxista elképzelés a kommunáról a szociológiai értelemben vett közösség kialakításának eszméjén alapszik, amelyben a hagyományos hatáskörű hatóságokat — olyan mértékben, amennyire társadalmilag objektíve lehetséges — a közvetlen társadalmi öngazgatás formái váltják fel. A marxizmus klasszikusai ugyanis a kommuna elméleti koncepcióját az igazgatás módja alapján állították fel, figyelembe véve, hogy egy meghatározott szociológiai-földrajzi területen miképpen lehet megoldani és irányítani a polgárok közös kérdéseit. Ilyen értelemben a kommuna — azok számára, akik meg akarják valósítani a gyakorlatban — társadalmi kollektivitássá válik, amelyik kizárja az állami beavatkozás attribútumait.

A kommuna mint reális társadalmi közösség a marxi gondolat mélyén szorosban kapcsolódik a hatalom kérdéséhez, úgyhogy teljes mértékben megvédhető a hipotézis, amely szerint az államhatalom kizárja az olyan közösségek létezését, amilyeneket az öngazgatás feltételez.

Egy ilyen rövidebb, inkább csak vázlatos, semmint terjedelmes politikológiai tanulmányban, ha meg akarjuk érteni Marx felfogását a kommunáról, s ha ezt külön akarjuk választani a kommuna szélesebb marxista értelmezésétől és a jugoszláv gyakorlatban való megvalósításától, akkor feltétlenül Marx közismert művéből, a Polgárháború Franciaországban c. alkotásából kell kiindulnunk, amely a maga értékei és tartalma szerint magában foglalja a szocializmus autentikus modelljét és a marxi fölismeréseket a párizsi kommun gyakorlatának elemzése alapján.

A párizsi komünnek ezt a politikai modelljét nem úgy értelmezzük, mint a szocializmus fölépítésének egyetlen elfogadható alternatíváját, hanem kizárólag mint Marx vizionárius gondolatát a végre-valahára felfedezett politikai formáról, amelyben megvalósulhat a munka gazdasági felszabadítása.

A szocializmusnak, mint társadalmi-gazdasági alakulatnak és korszerű

politikai rendszernek, bármelyik konkrét megjelenési formáját vesszük is szemügyre, megvannak a maga közös jellemzői a már megvalósult gyakorlat terén, vagy legalábbis az elkövetkező akciók meghatározott irányvonalában. A szocializmus minden eddig megvalósult politikai rendszerében megtalálható egy közös vonás, ami a párizsi kommün típusú szocializmus univerzális modelljének részét képezi.

A párizsi kommün elég hosszú ideig tartott ahhoz, hogy létrehozzon egy jóval összetettebb, új formába öntött társadalmi szervezetet — egyidejűleg emberségesebbet és ésszerűbbet is a réginél. A párizsi kommün azonban ugyanakkor túlságosan rövid ideig tartott ahhoz, hogy újratermelje a nem adekvát szervezeti formákat és önnön, egészen indokolt, egyéb gyöngeségeit. De a párizsi kommün emellett is a szocializmus politikai rendszere volt és maradt, s új forradalmi intézményekkel, összetett társadalmi viszonyokkal gyarapodott, mozgósította az emberek minden rétegét a politikai döntéshozatal közvetlen folyamatában.

A párizsi kommün tapasztalatait elemezve, Marx — ha nem is egészében és kikerekítve, de eszmeileg mindenképpen — megteremtette a szocializmus univerzális modelljét, amely ma kétszeresen is rendkívül hasznos: mintául szolgál a szocializmus új megjelenési formáinak megvalósításához, másrészt pedig párhuzamot lehet vonni segítségével, fel lehet kutatni az azonosságokat és a különbségeket az új és az egyszer már megvalósított politikai rendszerek között. Voltaképpen ez szolgáltat okot ehhez a mi mostani, egyelőre inkább csak vázlatos, és nem eléggé feldolgozott gondolatvitelnkhöz is.

A párizsi kommün új politikai intézményeket hozott létre, új politikai szervezetséget teremtett, amely szervezeti és tartalmi vonatkozásaiban is túlhaladta minőségileg a burzsoá társadalom politikai szervezetségét. Ennek a szervezetségnek az új minősége mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy az államhatalom apparátusa szoros kapcsolatba került a termelési folyamattal és annak hordozóival. Az állam ily módon megszűnik klasszikus értelemben vett államnak lenni, helyébe a kommuna lép, amely „végsőkig rugalmas politikai forma”, s amely „feszítővasként szolgál a gazdasági alapzat lerombolásához, amely az osztályok fennállásának, s ezzel együtt az osztályuralom fennállásának alapját képezi”. Ez a munka, és az ember felszabadításának, az osztályjellegű termelőmunka túlhaladásának az útja.

A párizsi kommün igen alaposan meghatározta az általános politikai irányvonalat és az új társadalmi-politikai berendezkedés tartalmát. Marx szerint a kommün struktúrája lehetővé tette, hogy „nem parlamentáris, hanem munkatestület legyen, végrehajtó és törvényhozó egyidejűleg”. Ilyenfórmán a kommün rendszere újra visszaadta a társadalomnak mindazokat az erőket, amelyeket az állam az ideig akkumulált, s ez Franciaország újjászületését jelentette, hiszen a társadalom felszabadult minden elnyomás alól, és lehetővé vált a maga további szabad fejlődése.

II.

Mint globális típusú társadalmi csoportosulás, illetve mint tartalmi és strukturális szempontból teljes társadalmi létesítmény, amely nem csupán az ösztönös társadalmi folyamatok hatása alapján, hanem a szocialista erők tudatos szubjektív tevékenysége nyomán jött létre, a jugoszláv kommuna egyre inkább különleges formájává válik a lokális közösségnek, illetve, tekintettel a kommunák mai területi kiterjedésére, gyakorlatilag mindinkább

a helyi közösségek összetett rendszerévé fejlődik. A kommuna azonban nem csupán lokális közösség, illetve rendszere a helyi közösségeknek, nem csupán funkcionális és magas fokúan összetartó helyi társadalmi közösség, hanem komplex intézmény is, a társadalmi-politikai közösségek kifejezett jellegzetességeivel. Ilyen értelemben „a kommuna a dolgozó nép öngazgatásának alapvető politikai-területi szervezete és a területén élő lakosságnak alapvető társadalmi-gazdasági közössége” (JKSZ Programja).

A jugoszláv kommunában végbemenő mindennapi folyamatok, kibővítve a konkrét tapasztalatokkal, arra utalnak, hogy a kommuna elméleti koncepcióját nem állíthatjuk fel kizárólag jogi-szervezeti megoldások alapján. Ez a hozzáállás azt a veszélyt hordozná magában, hogy figyelmen kívül hagyjuk a kommuna egyik lényeges tartalmi vonatkozását, ami mint szociológiai közösséget jellemzi.

A kommunális rendszer bevezetésétől kezdve máig sem szűnt meg annak a kérdésnek az időszerűsége, hogy a kommunák kiépítésében milyen fokon sikerült érvényesíteni a marxista nézeteket általában, és szűkebb értelemben Marx értelmezését erről a társadalmi jelenségről.

Ha a kommuna marxista értelmezésében azt tekintjük kiindulási pontnak, hogy milyen módon igazgatják a polgárok saját közös ügyeiket ebben a közösségben, illetve, hogy milyen mértékben oldják meg ők maguk — nem pedig a különleges állami szervek — azokat a kérdéseket, amelyek egy meghatározott területen az együttes életből eredően vetődnek fel, akkor a mi különleges jugoszláv feltételeink szerint a kommuna olyan mértékben jelent tényleges közösséget szociológiai értelemben is, amilyen mértékű az öngazgatási viszonyok fejlettsége a maga társadalmi és területi kiterjedésén belül. Ezért a jugoszláv típusú kommunáról azt mondhatjuk, hogy ez a közösség (programszerűen tekintve) az emberek fejlett öngazgatású közössége.

Mint hogy a kommuna komplex társadalmi létesítmény, így ez a közösség mind a városok, mind a falvak lakosságának különleges típusú területi társadalmi csoportosulását jelenti, amely öngazgatási alapon szab irányt a társadalmi fejlődésnek, érvényesíti a különféle közös érdekeket, és gondoskodik az összes polgárok közös szükségleteinek minél kedvezőbb arányú kielégítéséről.

III.

A jugoszláv kommuna általános érvényű irányelveit a JKSZ Programja és a JSZSZK Alkotmánya szabja meg.

A JKSZ Programja szerint „a kommuna a dolgozó nép öngazgatásának alapvető politikai-területi szervezete és a területén élő lakosságnak alapvető társadalmi-gazdasági közössége. Mint alapvető társadalmi-gazdasági közösség, a kommuna a társadalmi szervezetnek olyan sejtje, amelyben a termelés, az elosztás, a fogyasztás és a dolgozó emberek egyéb alapvető, mindennapi társadalmi viszonyai kialakulnak. A dolgozó nép öngazgatása a társadalmi élet különböző területein demokratikus alkatot nyújt a kommunának, és a területi alapon megvalósuló öngazgatás alapvető és legkifejezőbb szervezetévé teszi.”

A JKSZ Programja szerint a kommuna továbbá politikai formája az igazgatásnak, és legkifejezőbb intézménye a közvetlen szocialista demokráciának, amelyben megvalósul a dolgozó nép uralma, maguk a dolgozó emberek útján és maguk a dolgozók érdekében. Ily módon a kommuna a közös ügyeket irányító polgárok öngazgatásának alapsejtjévé válik.

Ilyen értelemben a jugoszláv szocialista kommunát meg kell különböztetnünk egyrészt nem csak a településtől, hanem másrészt a jugoszláv községtől is, mint alapvető politikai-területi közösségtől. A községhez, mint realitáshoz viszonyítva, a kommuna a kommunista társadalom eljövendő alapsejtjét jelenti, ami a mai községek törekvésének célja.

IV.

Ezek után az általános bevezető megjegyzések után azt a kérdést, hogy milyen mértékben érvényesülnek Marx nézetei a kommunáról a jugoszláv elméletben és gyakorlatban, most már úgy vethetjük fel, mint a község alkotmányos koncepciója megvalósításának kérdését.

Az eddigiek során lebonyolított számos empirikus kutatás eredményei és egy egész sor politikai fórum értékelése alapján azt mondhatjuk, hogy az alkotmányos koncepció alapján szabályozott község — mint konkrét megvalósulása a kommuna elméleti modelljének az általános társadalmi fejlődés elért fokán — a maga fejlődésében szemmel láthatóan elmarad a tervezett, az elérhető és az óhajtott színvonal mögött.

Az alkotmányos előírások meghozatala óta a kommunális rendszer továbbfejlesztésében mostanában észlelhető a legnyilvánvalóbb stagnáció, úgyhogy a kommuna ma a társadalom világosan megfogalmazott szükségleteit sem képes kielégíteni. Példaként említsünk meg néhány alapvető okot, amelyek lemaradást idéztek elő a községekre vonatkozó alkotmányos koncepciók megvalósításában:

— a községek pénzelésének eddigi módja nem felel meg az öngazgatás fejlődésében elért szintnek;

— a társadalmi viszonyok szabályozásába a szövetség és a köztársaságok még mindig túlsok centralisztikus elemet visznek be, s ezzel gátolják az öngazgatói megállapodások hatékonyságának bővítését;

— lassú a szövetségi funkciók decentralizálásának folyamata, és e funkciók nagy része a köztársasági szervek hatáskörében marad;

— belső gyöngeségek a községekben (a községi szervek és szolgálatok nem megfelelő beállítás, az öngazgatói megállapodások tiszteletben tartásának mellőzése);

— a helyi közösségek szerepének lebecsülése, noha azok az azonos területen élő dolgozó emberek közös érdekei összeegyeztetésének jelentős intézményei lehetnének;

— a munkaszervezetek tanácsa nem kielégítő funkciót tölt be a községi képviselő-testületekben, tevékenysége pedig még kevésbé kielégítő, s túl nagy hatást gyakorolnak rá a közigazgatási szervek;

— hiányzik a községekben az öngazgatói megállapodások jól fölépített és intézményesített rendszere.

Mindez azonban mégsem azt jelenti, hogy a kommuna modelljét, vagyis a mai községet meg kell változtatnunk. Ellenkezőleg, a kommunális rendszer elképzelt beállításán lényegében véve nincs okunk változtatni. Inkább az eddig elfogadott elvek érvényesítését kell szorgalmazni. Ez azt jelenti, hogy a községek átalakulása kommunákká nem csak hosszantartó, de egyben ellentmondásos folyamat is. A kommunális rendszer továbbfejlődésének egyik ilyen kifejezett ellentmondása a deatizációs folyamat lassúsága, ami egyes viszonyok tekintetében a kommunák szempontjából még mindig nagyon nyilvánvaló.

Ugyancsak szembeötlő, hogy a községekben voltaképpen két öngazgatási rendszer fejlődik egymással párhuzamosan: egy öngazgatási rendszer a társult munka szervezeteiben, és egy másik a községben, mint társadalmi-politikai közösségben. Ezek a folyamatok, mivel intézményes formában még semmi sem kapcsolja őket egybe és nem képeznek egységes egészet, igen kedvezőtlenül hatnak a mai községek öngazgatói integrációjára. Gondolunk itt mindenekelőtt a községi képviselő-testületek és a legmagasabb hatósági szervek, valamint az öngazgatási szervek és a munkaszervezetek kölcsönös viszonyára — figyelembe véve, hogy minden munkaszervezet egy-egy intézményesített kollektivitás, amely egyidejűleg szubjektuma a munkának és szubjektuma a gazdasági viszonyoknak is. Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy társadalmi, gazdasági és politikai fejlődésünk jelenlegi fokán az öngazgatási kapcsolatoknak a községekben még mindig nincsenek megfelelő intézményes formái, és így a munkaszervezeti öngazgató szerveket igen kevés szál fűzi a községek öngazgató testületeihez, tehát befolyást sem igen gyakorolhatnak rájuk. Ha ezt a mozzanatot összefüggésbe hozzuk a ténnyel, hogy a választók gyűlésein még mindig igen csekély a polgárok részvétele, s hogy referendumokhoz is csak ritkán folyamodunk, akkor okkal és eléggé argumentáltan állíthatjuk, hogy a közvetlen öngazgatás foka a községekben még távolról sem elégti ki a követelményeket.

Ezt a kritikai áttekintést az eddigi gyakorlatról, amely a marxi értelemben vett (és koncepciójában kibővített) kommuna kiépítésére irányul a jugoszláv szocialista társadalomban, kizárólagosan úgy kell felfogni, mint Marx módszereinek alkalmazását életkörülményeink kritikai megvilágításában és értelmezésében. A községekben minden lehető eszközzel párhuzamosan kell fejlesztenünk az öngazgatás folyamatát és a termelőerőket, hogy tovább erősítsük a közvetlen termelők társadalmi szerepét, s hogy teljesen megszüntessük az emberi munka elidegenítését.

Ezeknek az elveknek a további és még következetesebb érvényesítésével a községek fejlődésében még inkább megközelíthetjük a klasszikus marxista felfogást a kommunák gyakorlatában, és az öngazgatás fejlődési folyamatának kiteljesedésével még inkább gyarapíthatjuk a kommuna univerzális szocialista jellegét.

REZIME

NEKI PROBLEMI OSTVARIVANJA MARKSOVOG SHVATANJA O KOMUNI U JUGOSLOVENSKOJ PRAKSI

Temelji na kojima se izgrađuje komunalni sistem kod nas zasniva se na: Marksovoj ideji komune kao najzad pronadenom političkom obliku u kojem se može izvršiti ekonomsko oslobođenje rada, Lenjinovoj ideji vlasti sovjeta radnog naroda i jugoslovenskoj ideji o neposrednom samoupravljanju.

Međutim, kao svaka živa teorija, i teorija komune nije konačno završen i celovit misaoni sistem. Nalazimo se u periodu realizacije teoretskih principa i borbe za njihovo praktično ostvarenje. Zbog toga se danas više nego ikad ranije postavlja pitanje do kog stepena se u izgrađnji komune stiglo u marksističkom smislu, a posebno, uže posmatrano, u Marksovom smislu poimanja ovog društvenog fenomena.

Ostvarivanje Marksovog koncepta komune u Jugoslaviji, i u teoriji i praksi, možemo posmatrati kao pitanje ostvarivanja ustavne koncepcije opštine. Dosadašnja empirijska istraživanja i ocene niza političkih foruma ukazuju da realizacija programatsko-normativnog koncepta komune zaostaje iza željenog stepena razvoja. U razvoju komunalnog sistema nastupila je faza stagnacije, tako da se čak i zaostaje iza jasno formulisanih potreba društva u celini.

Kritički osvrt na stepen ostvarivanja Marksove vizije komune u izgradnji socijalizma u Jugoslaviji nije ništa drugo nego pokušaj primene Marksovog metoda kritičke analize i (shvatanja) odnosa u kojima živimo. Analiza pokazuje da je potrebno na svim nivoima i svim sredstvima razvijati proces samoupravljanja i brži razvoj proizvodnih snaga u cilju afirmacije neposrednih proizvođača i potpunije dezalijencije ljudskog rada.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МАРКСИСТСКИХ ПОНЯТИИ О КОММУНЕ ЮГОСЛАВСКОЙ ПРАКТИКЕ

Фундаменты на которых у нас строится коммунальная система основывается на Марксистской идее коммуны — наконец найденной политической форме, в которой можно осуществить экономическое освобождение труда на идеи Ленина власти Совета рабочего народа и югославской идее о непосредственном самоуправлении. Между тем как всякая живая теория, и теория коммуны, не окончательно закончена и целостная мыслительная система. Мы находимся в периоде реализации технических принципов и борьбы за их практическое осуществление. Поэтому теперь больше чем когда — либо ставится вопрос до какой степени строительства коммуны мы достигли в смысле марксизма, особенно уже рассматривая в Марковом понимании этого общественного феномена.

Осуществление Марковского концепта коммуны в Югославии и в теории и в практике, мы можем рассматривать вопрос осуществления конституционной концепции общества. Бывшие до сих пор эмпирические исследования и оценка ряда политических форумов указывает, что реализация программно-нормативного концепта коммуны отстает от желаемой степени развития. В развитии коммунальной системы наступила фаза стагнации так что даже и отстает от ясно сформулированных потребностей общества в целом.

Критический взгляд на степень осуществления Марковского видения коммуны в создании социализма в Югославии ничто иное как попытка применения Марков метод критического анализа и восприятие отношений в которых живем. Анализ показывает, что необходимо по всем направлениям и всеми средствами развивать процесс самоуправления и быстрее развивать производительные силы с целью утверждения непосредственных производителей точнее дезалиенация человеческого труда.